

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.81.1.004>

Қ.Е. Ағыбай, ^{1*} Б.А. Тұрғынбаева ¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҒЫН ДАМУДЫҢ ТАРИХИ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі өзгерістерге оңтайлы және жедел жауап бере алатын кәсіби ұтқырлық қасиеттері дамыған мамандардың қажет екендігі қарастырылған. Осыған байланысты, «кәсіби ұтқырлық» ұғымының ғылыми негіздері зерделеніп болашақ мамандарды дайындауда теориялық білімдер мен тәжірибе арасында байланыстардың жеткіліксіздігі және одан да басқа қазіргі кезеңде шешімін таппай келе жатқан мәселелердің бар екендігіне назар аударылады. Авторлар жүйелілік тәсіл арқылы «ұтқырлық», «кәсіби ұтқырлық» ұғымының шығу тарихына және оның негізгі құрамалары туралы әр түрлі ғылымдар саласындағы ойларға контекстік талдаулар жасап, өзіндік тұжырымдар береді. Сонымен қатар, кәсіби ұтқырлықтың қалыптасуы мен дамуының кезеңдері мен басты бағыттарын көрсетеді.

Кәсіби ұтқырлық ұғымына ретроспективті талдау барысында анықтағанымыз, бұл құбылыс қоғамдағы топтар мен жеке адамдардың белгілі бір кәсіпті иегруін, оның жоғарғы деңгейіне жетуін және олардың арасындағы әлеуметтік қарым-қатынас мәселелерін қарастырады. Ал кеңестік қоғамда кәсіби ұтқырлық ұғымы жоғарғы оқу орындарында дайындалатын мамандардың кәсіби сапаларының мазмұны мен оны жүзеге асырудың жолдарын қарастырған.

Зерттеу барысында қазіргі жаңа білім беру парадигмасын негізге ала отырып, оқу үдерісін жаңаша ұйымдастырып кәсіби ұтқыр мамандар дайындау жолдары, оның тарихи даму перспективасына рефлексивті түрде талдау жүргізілді.

Мақалада жүргізілген талдау нәтижелерін педагогикалық қоғамға пайдалы болуы үшін кәсіби ұтқырлықтың мазмұнындағы өзгерістер мен дамуы кезеңдері графикалық түрде көрсетіледі.

Түйін сөздер: ұтқырлық, кәсіби ұтқырлық, кәсіби ұтқырлық құрамалары, кәсіби ұтқыр маман, кәсіби ұтқырлықтың қалыптасу тарихы.

Ағыбай К.Е., ^{1*} Тургунбаева Б.А.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОБИЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Аннотация

В данной статье рассматривается необходимость в специалистах с развитой профессиональной мобильностью, способных оптимально и быстро реагировать на изменения в системе образования Казахстана. В связи с этим авторы при теоретическом изучении научных основ понятия профессиональной мобильности обращают внимание на отсутствие связи между теоретическими знаниями и опытом подготовки будущих специалистов. Используя системный подход, авторы проводят контекстный анализ истории возникновения понятия «мобильность», «профессиональная мобильность» и размышлений различных ученых о ее основных качествах, а также приводят научные выводы. Кроме того, она делая становление и развитие профессиональной мобильности на пять этапов и показывают направления развития.

В ходе ретроспективного анализа понятия профессиональной мобильности мы выяснили, что данное явление затрагивает вопросы владения определенной профессией группами и индивидами в обществе, достижения ею высшего уровня и социального взаимодействия между ними. А в советском обществе понятие профессиональной мобильности рассматривало содержание профессиональных качеств специалистов, готовящихся в вузах, и пути их реализации.

В ходе исследования были проведены рефлексивный анализ перспектив исторического развития учебного процесса, пути подготовки профессиональных мобильных специалистов с новой организацией учебного процесса на основе современной парадигмы образования.

В статье графически отражаются изменения в содержании и этапы развития профессиональной мобильности, чтобы результаты проведенного анализа были полезны педагогическому обществу.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, качества профессиональной мобильности, профессионально мобильный специалист, история становления профессиональной мобильности.

Agybay K.,^{1*} Turgunbayeva B.¹
¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE TEACHERS-PSYCHOLOGISTS

Abstract

In this article, it is considered that there is a need for professionals with developed professional mobility who can optimally and quickly respond to changes in the education system in Kazakhstan. In this regard, theoretically studying the scientific foundations of the concept of professional mobility, attention is paid to the lack of connections between theoretical knowledge and experience in the training of future specialists. Using a systematic approach, the author makes contextual analyzes of the history of the concept of "mobility", "professional mobility" and the thoughts of various scientists about its main qualities and gives scientific conclusions. In addition, it divides the formation and development of professional mobility into five stages and shows the directions of development.

What we have found in the course of a retrospective analysis of the concept of professional mobility is that this phenomenon considers the assimilation of a particular profession by groups and individuals in society, the achievement of its highest level and the problems of social relations between them. And in Soviet society, the concept of professional mobility provided for the content of professional qualities of specialists trained in higher educational institutions and ways to implement it.

In the course of the study, a reflexive analysis of the prospects for its historical development was carried out on the basis of the current new educational paradigm, ways to organize the educational process in a new way and train professional mobile specialists.

In order for the results of the analysis carried out in the article to be useful to the pedagogical society, changes in the content and stages of development of professional mobility are shown graphically.

Keywords: mobility, professional mobility, qualities of professional mobility, professionally mobile specialist, history of the formation of professional mobility.

Негізгі ережелер. Бүгінгі таңда жаңа жағдайға жылдам бейімделгіштік, жеткіліксіз білімдерін толықтыра отырып, кәсіби әрекеттің жаңа әдіс технологияларын игеріп тиімді қолдана білу, туындаған жағдайларда жылдам әрі дұрыс шешім қабылдаумен сипат-талатын кәсіби ұтқырлық деп аталатын арнайы тұлғалық сапаны дамыту қажеттілігі уақыт талабы. Оның өзектілігінің негізі маманға деген әлеуметтік сұраныспен байланысты. Себебі қазіргі жұмыс берушіге кәсіби білім саласында тұжырымдамалық және қолданбалы білім базасы ғана емес, сонымен қатар болашақта осы білімді қызмет барысында динамикалық белсенді технологиялардың тез дамуы мен ескіруінде көрінетін әлеуметтік тенденция-лармен байланысты үздіксіз қалыптасу және тұрақты модификация жағдайында тиімді қолдануға мүмкіндік беретін дағдылар мен икемділіктері бар маман қажет. Бұл жағдайда ұтқырлық

жеке тұлғаның сапалық қасиетіне айналады, кәсіби қызмет аясында өзін сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Еліміздің экономикасын, білімі мен ғылымын жаңғырту жағдайында еңбек нарығы үшін құзыреттіліктің әмбебап жиынтығы, белсенді азаматтық ұстанымы, тұлғааралық дағдылары мен шығармашылық ойлау қабілеті бар мамандар қажет» – деп атап көрсетілген [ҚР Үкіметінің №988 қаулысы, 2019]. Бұл белгіленген міндеттер білім берудің нәтижесі ретінде кәсіби ұтқырлықты дамыту бір жағынан, әлеуметтік үдерістердің өзгергіштігі мен қарқындылықты арттыру динамикасының факторы, екіншіден жағынан білім беру жүйесінде даярланып жатқан мамандар жаңа ережелерге, жағдайларға, талаптарға сөзсіз сәйкес келуін арнайы зерттеудің қажет-тілігін көрсетеді.

Кіріспе. Адам қазіргі өзгермелі және тұрақсыз әлемге бет бұрғанда оның айналасындағы бұрынғы әлеуметтік, кәсіби және психологиялық құзыреттердің қарқынды ескіруі байқалады. Жаңа құзыреттерді игеру жеке тұлғадан өзін үнемі өзгертуді, икемділікті, қоғамның әлеуметтік-кәсіби құрылымында тез әрекет ету мүмкіндігін талап етеді

К.В. Молоденская Париждегі (1998) жоғары білім бойынша дүниежүзілік конференциясында ХХІ ғасырдағы міндеттерді шешу үшін жоғары білім берудің мазмұнын өркениетте, әлеуметтік үдерістерде және техникалық дамуда болып жатқан өзгерістерге сәйкес жаңарту қажеттілігін атап өтеді [Молоденская 2006,79]. Бұл пікір өткен тәжірибені талдай отырып, болашақ мамандардың бойында бүгінгі таңдағы қоғамның сұранысына барынша сәйкес келетін, сабақтас және жаңа кәсіптерді игеруге мүмкіндік беретін, ең маңызды қасиеттерін дамыту қажет екендігін білдіреді.

Сондықтан да тарихи білімдерде адамдардың ұзақ уақыт бойы ұтқырлық үрдісіне қызығушылық танытқандығы (алғашқы да өнер, кейін сапа ретінде) қарастырылды. Ұтқырлық феноменін әр түрлі ғылым салалары зерттеумен айналысты, мысалы экономика саласының зерттеушілері кәсіби ұтқыр маманның қаншалықты пайда әкелетіні қызықтырса, ал әлеуметтанушылар ұтқырлықты зерттеуде қоғамдағы жеке адамдар мен белгілі топтардың мамандықты игере отырып әлеуметтенудің белгілі бір түрін қарастырды, педагогика және психология ғылымы қоғамға қажетті мамандар дайындауда ұтқырлық үрдісінің негізінде кәсіби сапаларды қалыптастыру қажеттілігі мен туыстас мамандықтарды игеру және кәсіби ортаға бейімделу тұрғысынан зерттеді.

Осы мәселені зерделеу барысында қазіргі білім беру жүйесінде маман дайындауда қолданылатын кәсіби ұтқырлық ұғымының, тарихи еңбектерге сүйене отырып, қалыптасу тарихы мен даму бағыттарын жүйелі түрде ашып көрсетіп, туындаған мәселелерді шешудің жолдарын ұсынуды зерттеудің мақсаты ретінде қарастырамыз.

Материалдар мен әдістер. Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдаулар педагогикаға және жоғары кәсіби білім беруді дамытуға байланысты мәселелер В.И. Байденко, В.А. Сластенина, М.Стадия, К.Д. Ушинскийлер еңбектерінде қарастырылғанын көрсетеді. Ал ұтқырлықты қалыптастыру мәселесіне қатысты алғашқы ережелер Б.Барбердің, П.Сорокина және т.б жұмыстарында көрініс табады. Ғылым мен білім берудегі кәсіби ұтқырлықтың пайда болуының тарихи аспектісіне арналған зерттеулерге Б.С. Гершунский, М.Б. Митин, Ю.И. Калиновский және т.б. ғалымдардың еңбектері жатады.

Алайда, ғалымдардың бұл мәселеге қатысты үнемі қызығушылығына қарамастан, кәсіби ұтқырлықты қалыптастыру негіздерін анықтауды талап ететін мәселелер жеткілікті зерттелмеген күйінде қалып отыр.

Бұл мәселеге тереңдеу үшін қарастырылатын мәселе бойынша ғылыми және тәжірибелік еңбектерді талдау, жинақтау, эмпирикалық әдістер, контент-талдау сияқты зерттеу әдістерін пайдаландық.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы және зерттеу барысында қарастыралатын тарихи талдаулар болашақ педагог-психологтардың кәсіби ұтқырлығын қалыптастыру мен дамытуға, бұл сапа турасындағы білімдерін толықтыруға, маман даярлаудың міндеттерінің бірі ретінде олардың кәсіби ұтқырлыққа қабілеттілігінің дамуын анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер. «Кәсіби ұтқырлық» ұғымының қалыптасуы мен ғылыми негіздерін белгілі ғалым Т.А. Фугелова қоғамдағы адамдардың еңбек бөлінісі мен әлеуметтік мәселелерді зерттеу барысында туындаған үрдіс ретінде қарастырады. Ол өзінің тарихи зерттеулерінде алғашқы қоғамдық құрылыстың аяғында неолиттік кезеңнен бастап кәсіби ұтқырлықтың алғашқы белгілері пайда болатындығына тоқталады. Алғашқы қоғамдық еңбек бөлінісінің нәтижесінде, адамдар арасында тауар айналымы қажеттілігі мен өнім өндірумен байланысты алғашқы мамандықтар пайда болды.

Сондықтан алғашқы тарихи қауымдастықтарда белгілі бір мамандықты игерген адамдар ерекше құпия білімге ие деп саналды, олар бірнеше білім мен дағдылардың иелері ғана емес, сонымен бірге білімнің тасымалдаушысы, кәсіби ұтқырлықтың таралуына және тәжірибелердің жинақталуына ықпал етті.

Сонымен, неолиттік революцияның соңында кәсіби ұтқырлықтың көлденең түрі қол-өнершілерге (темір ұсталары мен құмырашыларға) және саудагерлерге тән болса, енді кәсіби ұтқырлықтың мазмұны жеке адамдардың қасиеттеріне ауысып әлеуметтік тұрғыда өсудің негізгі жолына айналды.

Бертін келе, қоғамдағы жоғарғы топтарға еруге мүмкіндік беретін жалғыз тетік кәсіби білім деп танылды. Оған іріктеу тек кәсіби құзыреттілік қағидаты бойынша жүзеге асырылды. Сондықтан да кәсіби құзыреттілік қағидасының негізгі мазмұны жан-жақты білімді, бірнеше кәсіпті игерген адам болуы қажет деген ұйғарым жасалып, бұл өз кезегінде кәсіби ұтқырлықтың дамуына негіз болды деп айтуға болады.

Тарихи деректерде Египетте, Рим мемлекеттерінде мұндай адамдар тобын арнайы мектептерде бірнеше пәндердің қосындысын оқыту арқылы қол жеткізілді. Дегенмен де осындай адамдар тобы сол кездегі қоғам үшін өте аз болды және ол тек арнайы отбасыларда жалғасын тауып отырды [Фугелова 2010, 8-12].

Осылайша, ежелгі ірі мемлекеттерде көлденең және тік ұтқырлықтар қоғамдағы адамдардың бір топтан екіншісіне жоғарғы топтарға ауысуына, игерген мамандықтарын өзгертуге немесе басқаларға жеткізуге және мемлекетті басқару барысында пайдаланылатын «әлеуметтік жеткізу» құралдарының бірі болды.

Зерттеу барысында ұтқырлыққа байланысты алғашқы мәселеселер алдымен әлеуметтану ғылымының зерттеу нысанасына айналғандығы анықталды. Белгілі әлеуметтанушы ғалым П.Сорокин «ұтқырлық», «әлеуметтік ұтқырлық» ұғымдарының алғашқы зерттеушілерінің бірі деп атауға болады. Ғалым ұтқырлықтың белгілі бір тарихи кезеңдер мен уақыт бойынша құрылған топтармен ұйымдардың әлеуметтік өмір сүруі үрдісін *білдіреді деп тұжырымдайды*.

Әр түрлі дәуірлердің мәртебелік-топтарының иерархиясына тән кейбір жалпы сипаттамалары болады. Олардың арасындағы байланыс әлеуметтік сипатқа негізделіп отырып ұтқырлық үдерісі көлденеңнен және тігінен жүзеге асырылған. Мұндағы көлденең ұтқырлық адамдардың немесе топтардың бұрынғы мәртебені сақтай отырып, өз тобынан әлеуметтік деңгейі жоғарғы топқа ауысуын білдіреді. Ал әлеуметтік ұтқырлықтың тігінен деген түрі сол қоғамдағы топтар мен жеке адамдардың өз мәртебесін жақсы жаққа өзгертуге бағытталған әлеуметтік үдерістің мазмұнын білдірген [Сорокин, 1992, 303]. «Әлеуметтік ұтқырлық» ұғымы П.А. Сорокиннің еңбегінде: жеке тұлғаның әлеуметтік құндылықтарының өзінің іс-әрекетінің барысында бір позициядан екіншісіне ауысуы деп сипатталады [Сорокин 2005, 39].

П.Сорокиннің әлеуметтік стратификация және құрылымдық-қызмет тұжырымдамасы өткен ғасырдың 60-жылдарында американдық ғалымдардың әлеуметтік ұтқырлықты эмпирикалық тұрғыдан зерттеулеріне негіз болды. Мысалы, К.Дэвис пен В.Мур жұмыс күшінің ең жоғарысында қабілетті адамдар отыруы лайықты деген қорытынды жасайды. Қоғам бұл жеке тұлғаларды басқаларға қарағанда әдейі қызықты, өте талантты, арнайы дайындықты қажет ететін, ерекше функционалды дайындық иесі тұрғысынан көрсетеді, осы позицияларға басқа адамдарды ұмтылуға итермелейді. Бұл позицияларға субъекті иелері өздерінің кәсіби ұтқырлығының арқасында әлеуметтік стратификация баспалдағы-мен көтеріле алады деп түсіндіреді [Дэвис 1997, 238].

1950 жылдардың басынан бастап ғылыми әдебиеттерде қолданылап, кәсіби ұтқырлықтың өзіндік зерттеудің пәні пайда болды.

Бастапқыда «кәсіби ұтқырлық» ұғымының мағанасы адамдардың негізгі кәсіптерін немесе мамандықтарын өзгеруін білдірді. Ол туралы американдық әлеуметтанушылар С.Липсет пен Р.Бенидикстің еңбектерінде: кәсіби ұтқырлық – адамдардың әлеуметтік-мәдени ортада өзінің кәсіби қызметін табысты іске асыру үшін адамдар кәсіби икемділікке ие болумен қатар, ақыл-ой қабілеттерін, адамгершілік сананы дамыту арқылы қол жеткізуі және қабілет пен дайындық тәжірибелері арқылы жаңа жағдайларға тез бейімделуі деген тұжырым жасайды [Lipset 1959, 66].

Кеңестік кезеңде бұл бағыттағы зерттеулер тек 1960 жылдары пайда бола бастады. Осы кезеңде қоғамдағы адамдардың әлеуметтік-кәсіби мәртебесін жоғарылату мен оны мазмұны және игеру жолдарын қарастыратын зерттеулер жүргізілді.

Олардың қатарына В.Г. Онушкин, Е.И. Огарев сияқты көптеген ғалымдардың әлеуметтік ұтқырлықты жаңа жағдайлар туындаған кезде өз қызметін тез және саналы түрде өзгерту қабілетінде көрінетін әлеуметтік субъектілердің қасиеті ретінде қарастырған еңбектерін жатқызуға болады [Онушкин, Огарев 1995, 150].

Кейінен ғалым Т.И. Заславская «Еңбек ұтқырлығы» ұғымын алғаш ғылыми айналымға енгізе отырып, соның негізінде қоғамдағы жұмысшы мамандарды қайта даярлау, олардың біліктіліктерін артыру, әлеуметтік жағдайларына байланысты жаңа жұмыс орындарына ауыстыру мәселесіне зерттеулер жүргізді [Заславская 1974, 57].

Бұл зерттеулердің барлығының ортақ мазмұны әлеуметтік ұтқырлық адамның қоғамдық өзгерістерге тез жауап беретін икемділігін, өзгеру қабілеті мен өзін қайтадан іс-әрекет мазмұнын игере отырып әлеуметтендіру үдерісі тұрғысынан түсіндірді.

Кәсіби ұтқырлыққа байланысты мәселелер ХХ ғасырдың 70-жылдары кәсіби педагогикада көтеріліп, қарастырыла бастады. Кәсіби педагогикада ұтқырлық келесідей бағыттары қарастырылды:

– әлеуметтік-экономикалық еңбек нарығының өзгеретін жағдайларына бейімделуге дайындық және қабілет ретінде;

– кәсіби тұрғыдан мамандық аясында жаңа жабдықтар мен жаңа технологияларды тез және сәтті меңгеруі, қажет болған жағдайға байланысты, жаңа кәсіптерді игеру, сонымен қатар білім берудегі инновацияларды құру, игеру және қолдану қызметі ретінде.

Бірінші бағыт бойынша кәсіби ұтқырлық ұғымы еңбек ұтқырлығы аясында зерттелді де, оның жетекші қызметі өндірістің даму қарқынына сәйкес кәсіби мамандарды қайта даярлау және жаңа жұмыс орындарына бейімдеу мәселелері тұрғысынан қарастырылды. П.Р. Атлутов «Политехникалық дайындық-оқушылардың кәсіби ұтқырлығының негізі» атты еңбегінде кәсіби ұтқырлықты «еңбек үдерісінің дамуы ондағы қызметкердің өзгеретін еңбек түрлеріне бейімделу қабілеті ретінде сипатталады. Ғалымның пікірінше, бұл ұғымға білім, эрудиция, іскерлік, кәсіби шеберлік, интеллигенциядан басқа шығармашылық жұмысқа дайындық, стандартты емес шешімдер қабылдау, бастамашылық, әлеуметтік белсенділік кіреді [Атутов 2001, 92]. Бұл пікірде, еңбек үдерісіне дайындалушы болашақ маман жоғарғыдағы аталған кәсіби сапаларды игеру арқылы негізгі еңбек мазмұны өзгерген

жағдайда сабақтас басқа да еңбек түрлерін тез игеріп кете алуға дайындау қажет деген ойды білдіреді деп тұжырымдауға болады

Педагогикадағы кәсіби ұтқырлықтың екінші бағытының зерттеу аясының кең әрі терең екендігін аңғаруға болады. Онда біріншіден белгілі бір мамандық негізінде қоғамдық қажеттіліктерден туындаған инновациялық техника мен технологияларды тез меңгеруі болса, сондай – ақ жақын басқа да мамандықтарды игеру және соның негізінде мәртебесін қайта құру немесе өзгеру бұл үлкен мәселе болып табылады. Белгілі ғалым Э.Ф.Зеер кәсіби ұтқырлықты қызметкердің орындалатын өндірістік тапсырмаларды ауыстыруға, техникалық және технологиялық қайта құрулардың әсерінен туындайтын жаңа мамандықтарды немесе олардағы өзгерістерді игеруге дайындығы мен қабілеті, яғни жеке тұлғаны мамандық талаптарына тиімді бейімдеу ретінде түсіндіреді [Зеер 2006, 110].

Кеңес Одағы ыдырағанынан кейін кәсіби ұтқырлық мәселесі 1990 жылдардың екінші жартысынан бастап Ресейлік ғалым-педагогтардың еңбектерінде белсенді қолданыла бастады. Кәсіби ұтқырлықты дамытуға байланысты ғалымдардың назарында келесі мәселелер болды:

– білім беруді модернизациялау контекстінде кәсіби ұтқырлықтың қалыптасуы мен даму тарихы;

– жоғарғы білім беруде кәсіби ұтқыр мамандарды даярлау бағыттары;

– мұғалімдердің кәсіби ұтқырлықтарының қалыптасуы мен дамыту жолдары.

Білім беруді модернизациялау контекстінде кәсіби ұтқырлықтың қалыптасуы мен даму тарихы бағыты бойынша белгілі ғалым В.А. Мищенконың «Профессиональная мобильность в России: история и современность» атты еңбегінде осы елдің индустрия мен өркениетке бағытталған кеңестік қоғамды құруына байланысты кәсіби ұтқырлықтың мазмұны жеке тұлғаның жаңа техниканы тез және сәтті игеруге қабілеттілігі мен дайындығы ретінде түсіндірілді және технологиямен қамтамасыз етуіне жетіспейтін білім мен дағдыларды игеру жаңа кәсіби қызметтің тиімділігін арттыруға бағытталатындығын атап өте отырып, төмендегі бірнеше жағдайларға назар аударады [Мищенко 2010, 114]:

1. Елдің индустриалды қоғамға көшуі жаңа мамандар мен мамандықтардың пайда болуына әкеледі, бұл халықтың сауаттылығын жою, білім деңгейін жоғарылату, біліктіліктерін арттыру, әлеуметтендіру үдерістерін жақсарту бағытында жүргізілді.

2. XX ғасырдың екінші жартысында әлемнің жетекші елдерінде болған ғылыми-техникалық революцияға байланысты компьютерлік-техникалық, ғарыштық және әлеуметтік – гуманитарлық ғылым салаларында жаңа мамандықтар пайда болды. Бұл ғылыми-техникалық прогрестің жеделдеуі, сондай-ақ әртүрлі елдер арасындағы саяси-экономикалық бәсекелестіктің күшеюіне байланысты жоғары оқу орындарында осындай профильдегі мамандарды ұзақ мерзімді даярлау тиімсіз болатындығын түсінуге әкелді.

Осы міндетті жүзеге асыруда жоғары оқу орындарында оқу үдерісінде кәсіби ұтқырлық элементтерін пайдалана отырып жалпы теориялық және олармен байланысты сабақтас пәндерді оқыту тәжірибеге ендірілді. Соның нәтижесінде оқу материалының мазмұнының сапасы әдеттегіге қарағанда білім жағынан айтарлықтай жоғарылап, түлектерге қандай да бір мамандық алуына және туыс мамандықтарға тез мамандануына мүмкіндік туды.

3. XX ғасырдың 60-жылдардың аяғы мен 80-жылдардағы кәсіби ұтқырлықты дамытудың негізі отандық өнеркәсіптердің сұранысына байланысты мамандардың біліктілігін арттыру деп танылады. Осыған орай кеңестік педагогикалық әдебиеттерде кәсіби ұтқырлық - жеке тұлғаның интегралды сапасы, оның өзін өзгертуге қабілеттілігі, дайындығы мен маманның белгілі бір дүниетанымдық идеялар мен құндылық бағдарлары, жеке қасиеттері, біліміне, қажеттіліктерге сәйкес кәсіби саладағы позициясын, мәртебесін өзгертуге мүмкіндігі және екі жақты күрделі интегративті әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық құбылыс ретінде қарастырылады. Біріншіден, мұндай курстарда тыңдаушылар әртүрлі инновациялық технологиялармен таныстырылады, олар сәйкесінше әр түрлі салаларда қолданылуға бейімделеді.

Екіншіден, бұл кәсіби ұтқырлықты тәжірибеде жүзеге асыруға мамандар арасында жеке бейресми байланыстар орнатуға ықпал етіп, тыңдаушылардың көпшілігі өз кәсіпорындарында белгілі бір кәсіби және қызметтік мәртебеге ие болады. Осындай кешенді жағдайлар кәсіби ұтқырлықтың жүзеге асуына немесе туыстас мамандықтарды игеріп кетуге көмектесе алатындығы тәжірибеден өтеді.

Сонымен қатар осы бағытта белгілі ғалым Л.В. Горюнованың «Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования россии» атты докторлық еңбегінде Ресейдің білім беру жүйесіне реформа жасайтын уақыттың жеткеніне тоқтала келе, де оған дәлел ретінде:

1. Ұтқырлық аясының тарылу себебіне білім беру жүйесіндегі оқушылардың да, студенттердің басқа елдермен тәжірибе алмасу мүмкіндігінің жоқтығы, ақпарат көздерінің аздығын (дискретті мемлекет болғандықтан) жатқызады;

2. Тозығы жеткен материалдық инфрақұрылым.

3. Мамандардың (оның ішінде мұғалімдердің тек 10%-ы ғана "оқытудың жаңа технологиясын" игерген деген мәліметтерді негізге ала отырып білім беру жүйесін реформалау мен модернизациялауда ең алдымен мамандардың біліктілігін арттыру, кәсіби мамандардың негізгі көрсеткіштерінің бірі ретінде ұтқырлықты дамыту мәселесін көтереді.

Ғалым өз зерттеуінде алғаш рет жоғары оқу орындарындағы кәсіби мамандарды дайындаудағы тежегіш факторларды атап көрсетеді:

- қазіргі білім берудің міндеті ретінде ұтқырлықты жеткіліксіз түсіну;
- университет оқытушыларының ұтқырлықты дамытуға бағдарлануының төмендегі;
- оқу жоспарлары мен бағдарламаларының бұл бағыттағы әлеуетінің төмендегі;
- қатаң кәсіптік-педагогикалық білім беру мазмұнын регламенттенуі;
- университеттегі білім беру процестерінің өзгергіштігінің декларативті сипаты;
- жеке білім беру маршруттарына және студенттердің кәсіби дамуының жеке бағдарламаларына назар аудармау [Горюнова 2006, 3].

Осы фактілерді негізге ала отырып білім беру жүйесін Болондық білім беру үдерісінің ұстанымдарына сүйене отырып модернизациялау жолдарын ұсынады.

Жоғары білім беруде кәсіби ұтқыр мамандарды даярлау бағыттары бойынша ғалым Б.М. Игошева «Системно-интегративная организация подготовки профессионально мобильных педагогов» атты еңбегінде педагогикалық бағыттағы білім беретін жоғары оқу орындарындағы кәсіби ұтқыр педагог мамандарды дайындау жүйесінің ерекшеліктеріне тоқталады. Ғылыми еңбектің мазмұнында *біріншіден*, кәсіби ұтқырлық мұғалімдердің интегралды жеке және кәсіби сапасы ретінде, олардың жеке – кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруын, сонымен бірге қоғаммен кәсіби педагогикалық қызмет саласын дамытудың факторы ретінде сипатталады.

Екіншіден, жоғарғы білім беру жүйесінде педагогтердің кәсіби ұтқырлығын дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері айқындалып, ұйымдастырудың жүйелі-интегративті тұжырымдамасы әзірленеді [Игошев 2008, 17].

Мұғалімдердің кәсіби ұтқырлықтарының қалыптасуы мен дамыту жолдарын қарастырған Л.А. Амированың еңбегінде мұғалімнің кәсіби ұтқырлығының маңызды сипаттамалары мен құрылымы, дамыту заңдылықтары, бағалау өлшемдері мен құралдарын қосымша білім беру жүйесі арқылы жүзеге асырудың жолдары қарастырылады. Ғалымның зерттеу жұмысында жоғарғы білікті мамандардан құрылған, біліктілікті арттыру және кәсіптік қайта даярлау бағдарламалары бар қосымша кәсіптік білім беру жүйесінің қызметі педагогтың жеке даму траекторияларын құрудағы икемділікке, мамандарды оқытуды ұйымдастырудың жаңаша әдіс-тәсілдерін үйрете отырып, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру кезеңінде педагогтің кәсіптік ұтқырлығын дамыту мәселесін шешуге айтарлықтай мүмкіндіктер жасайды деп көрсетеді. Зерттеу жұмысының басқа ғылыми жұмыстардан ерекшелігі ғалым өзінің үш деңгейлі авторлық концепциясына сүйене отырып «Ұтқырлық» ұғымын көп деңгейлі

құбылыс ретінде қарастырады, оны кәсіпке дейінгі ұтқырлық, жалпы кәсіби ұтқырлық, педагогикалық қызметтің белгілі бір саласында мұғалімнің кәсіби ұтқырлығы түрінде көрсетеді, бұл әр деңгейдегі кәсіби сапаны зерттеу үшін белгілі бір әдіснамалық тәсілдерді қолдануды талап етеді. Сонымен қатар мұғалімнің кәсіби ұтқырлығының маңызды сипаттамалары мен құрылымы (белсенділігі, дайындығы, бейімделгіштігі, шығармашылығы) анықталды және ғылыми негізделген тұлғаның құндылық-мағыналық құрылымы ретінде, мұғалімнің кәсіби ұтқырлығының даму деңгейлерін диагностикалау және оны одан әрі дамытуда қосымша білім беруде ересектердің білім беру ерекшеліктерін ескере отырып жасалған дидактикалық жүйені жасап оны жүзеге асыру жолдарын тәжірибеден өткізеді [Амирова 2009, 16].

Біздің елімізде болашақ мамандардың кәсіби ұтқырлықтарын дамыту мәселесі дамыған елдер сияқты постиндустриалды қоғамға өтуіне байланысты динамикалық және терең өзгерістермен сипатталады. Экономиканың жаһандануы, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар саласындағы революция еңбек пен адам капиталының ұтқырлығының өсуімен және білім мен оқытудың жаңа көкжиектерін ашатын "Еркін білім қоғамының" құрылуына алып келді. Бұл жағдайда білім мен оқытудың қоғам құрылымындағы басым рөлі бекітіледі де, оның негізгі көрсеткіші ретінде маманның кәсіби ұтқырлығы алынады бұл өз кезегінде білім беру парадигмасының өзгеруіне әкеледі.

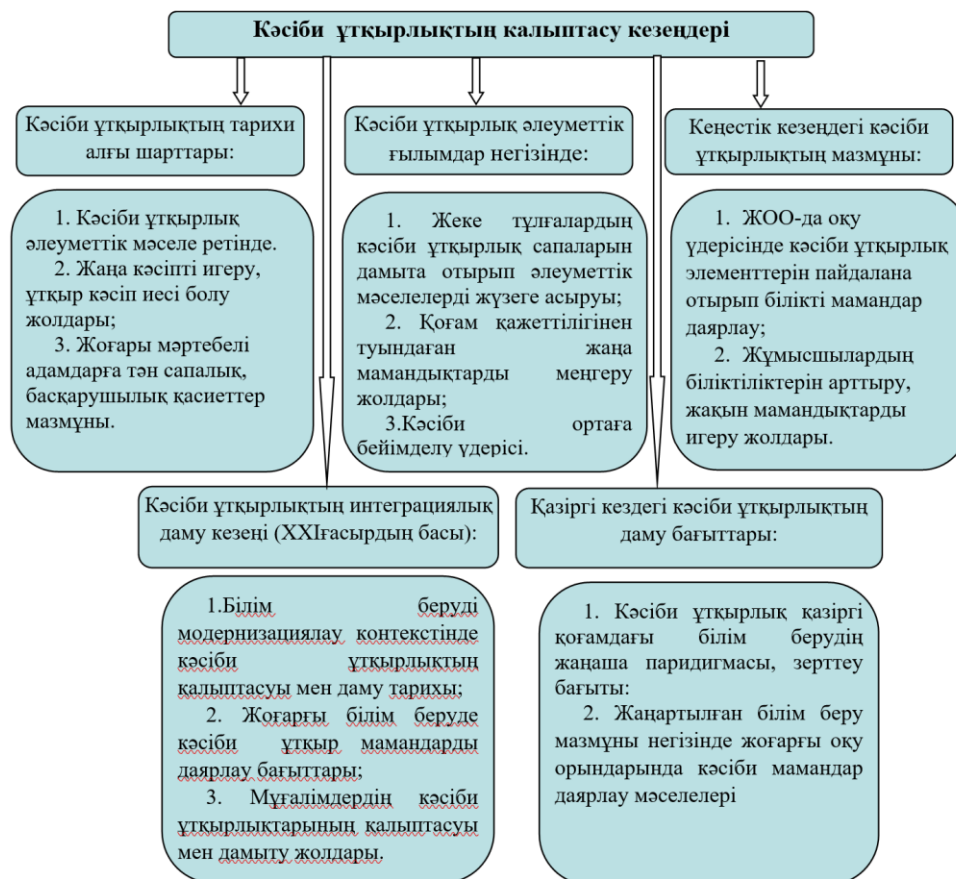
Жаңа білім беру парадигмасы еуропа елдерінің жоғары бірыңғай білім беру кеңістігін құрайтын Болон үдерісі (жоғары білім беру саласында) аясында жүзеге асырылуда. Бұл үдерістердің жалпы мақсаты – біртұтас Еуропалық білім беру кеңістігін құру. Оның басталуын Еуропа елдерінің министрлер кеңесі білім беру саласындағы ынтымақтастықтың алғашқы бағдарламасы 1970 жылдардың ортасында қабылдаған. Болон үдерісінің басталуының ресми күні 1999 жылы 19 маусымда Болонье қаласында 29 еуропалық мемлекеттің білім министрлері болған кезде қарастырылады да «еуропалық жоғары білім аймағы» декларациясын немесе Болон декларациясын қабылдап, оған 2010 жылдан бастап Қазақстан Республикасы қосылды. Жаңа парадигмада білім берудің негізгі мақсаттарының бірі кәсіби ұтқырлыққа дайындық болып табылады [ҚР Болон процесінің қағидаларын жүзеге асыру жөніндегі талдамалық есеп, 2018].

Бұл білім беру жүйесінің негізгі мақсаты – барлық сала үшін ұтқыр мамандар даярлауға қол жеткізудің құралы болып табылады, ол өз кезегінде Болон үдерісінің өмір бойы білім алуға көшу және жұмысқа орналасу сияқты маңызды ұстанымдарымен тығыз байланыста болуын талап етеді. Оны жүзеге асыруда маман дайындауда қоғам қажеттіліктерін ескере отырып білім беру бағдарламаларын жасау оны тиімді ұйымдастыру мәселесі шешілуі керек. Бұл өз кезегінде болашақ маман білім беру траекториясына жасау арқылы кәсіби ұтқырлық үшін қажетті құзыреттерді меңгеру, оны жүзеге асыруда білікті мамандарды таңдау, өзін кәсіби дамытуға бағытталған жеке жоспарын құруға, өз бетінше білім алуына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, бұл мәселені тиімді шешуде субъектінің мотивациясы, оның өзін-өзі тәрбиелеуге және қиындықтарды жеңуге деген көзқарасы ерекше рөл атқарады.

Осы ойымызды нақтылау үшін тарихи, педагогикалық-психологиялық зерттеулерге сүйене отырып кәсіби ұтқырлық ұғымының қалыптасуын кезеңдерге бөліп, жүйелеп (сурет 1) көрсеттік.

Сурет 1 – Кәсіби ұтқырлықтың ғылымда қарастырылу кезеңдері

Жоғарғыдағы зерттеулер нәтижесін қорытындылай келе, кәсіби ұтқырлық қоғамның экономикалық дамуының негізгі өлшемі білімді адам тұрғысынан қарастырылып, жоғары білім беру жүйесі болашақ мамандарды өндірістің сұраныстарын негізге ала отырып дайындауды алға шығарды, сонымен қатар оларда бұл сапаның кәсіби мамандардың қоғамдағы өзгерістерге тез жауап беруге дайындығы, өз қызметінің әр түрлі салаларын жылдам меңгеруі мен жеке басының интегративті сапасы мен әлеуметтік ортаға бейімделу үрдісі екендігі айқындалып, көптеген барлық салаларында қолдануға болатын қарастырды деген тұжырым жасалады.

Талқылау. Әдеби дереккөздерге жүргізілген талқылаулар мынаны негіздейді: *біріншіден*, кәсіби ұтқырлық ұғымына ретроспективті талдау жасау арқылы жалпы білім беру саласындағы педагог қызметкердің кәсіби қызметінің өткені мен қазіргі мазмұнын түсінуге және қоғамның болашақ педагогке қойылатын талаптарының тарихи перспективасын рефлексивті түрде көрсетуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар кәсіби ұтқырлық қоғам дамуының әр кезеңінде адамдардың әлеуметтік мәселелері, яғни тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жаңа еңбек түрлерін ашуы, кәсіби жоғарғы деңгейдегі ұтқыр маман болуы, кәсіп түрлерін басқа адамдарға үйретуі, әлеуметтік мәртебесін өзгертуі мен өзінің тобынан ерекшеленуі сияқты сол кезеңдегі негізгі тарихи дамудың көрсеткіштері ретінде қарастырылды.

Екіншіден, тарихи деректерді талдау барысында кәсіби ұтқырлық адамдардың кәсіби-тұлғалық сапалары ретінде қарастырылғанын көруге болады, мысалы алғашқы қауымдық құрылыстың өзінде де белгілі бір әлеуметтік топтағы адамдар арасындағы бәсекелестік, өзара ерекшеліктері мен топты басқаратын адамдар мінсіз тұлғалық қасиеттерге ие, бірнеше

кәсіп түрлерін білетін, жоғарғы кәсіби сапаларды игерген адам ретінде қарастырылуы кәсіби ұтқырлықтың этолондық көрсеткіштері сол кездің өзінде де қарастырылғанан байқауға болады.

Үшіншіден, кәсіби ұтқырлық қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі көрсеткіші болып табылатын мамандардың кәсіби біліктілігінің жоғарғы сапалық көрсеткіші ретінде қарастырылды. Қоғам қажеттілігінен туындаған жаңа мамандықтарға тұлғалық бейімділігі мен мамандықтары сәйкес келетін адамдарды қайта даярлап, біліктіліктерін көретіп, жұмыс орындарына тез бейімдеп кәсіби ұтқыр маман болып қалыптасу мәселелерін зерттеумен айналысқанын жоғарыдағы зерттеулерден көруге болады.

Кеңестік дәуір құлағаннан кейін ел экономикасын тоқыраудан шығарудың бірден бір жолы білім беру жүйесіне реформалар жасай отырып кәсіби ұтқыр мамандар дайындау арқылы жүзеге асыруға болады деген тұжырым жасайды.

Төртіншіден, еліміз тәуелсіздің алғаннан кейін білім беру жүйесінде көптеген өзгерістер болды, соның ішінде еуропалық білім беру кеңістігін құрайтын мемлекеттер қатарына мүше болдық. Соның негізінде ұтқыр маман дайындаудың көкжиегі одан әрі кеңіді. Енді жоғары білім беру жүйесіндегі болашақ маманның еркін білім алу кеңістігіне ие болуы, таңдаған мамандықтарына байланысты олар өз мамандық шеңберінен шығып, туыстас мамандықтардың білімдерін меңгеру және тәжірибеде қолдану мүмкіндіктеріне ие болды.

Кәсіби ұтқыр маман болу үшін болашақ маман білім беру бағдарламасын саналы түрде таңдап, өзінің білім беру траекториясына жасау арқылы қажетті кәсіби құзіреттіліктерді игеруге, сонымен қатар жоғары кәсіби мамандардан білім алуына және жеке даму жоспарын құрастыруына мүмкіндік алды.

Қорытынды. Зерттеу мәселесіне қатысты теориялық еңбектерді зерделей келе төмендегідей тұжырым жасадық:

біріншіден, кәсіби ұтқырлық ұғымының қоғамның дамуын көрсететін әлеуметтік өлшемдерінің бірі екендігін байқадық. Әртүрлі зерттеу көздеріндегі «кәсіби ұтқырлық» ұғымның мағанасы қоғамдағы болып жатқан өзгерістерге тез жауап беруге, кәсіби қызметте өзін қайта құру қабілетіне ие, үнемі өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі тәрбиелеуге ынталы, тұлғаны сипаттайтындығы белгілі болды. Мұндай тұлғалар өмір бойы үздіксіз білім алу арқылы қалыптасады деген қорытынды жасауға негіз болады.

екіншіден, кәсіби ұтқыр тұлға еңбектің барлық салаларына қатысты болғандықтан көптеген ғылымның зерттеу нысанасына алынғанына көз жеткіздік;

Қорыта келе, қай бір саланың мамандары болмасын қажетті сапа ретінде кәсіби ұтқырлықты дамыту қазіргі педагогика мен психология ғылымдарының негізгі міндеттерінен саналады деп есептейміз. Ал өз жұмысын педагог, психолог, әлеуметтік педагог т.б. мамандықтарының шегарасында жүргізетін «педагог психологтар» үшін бұл сапаны дамыту өте өзекті мәселе екендігінде дау жоқ. Болашақ педагог-психологтардың кәсіби ұтқырлықтарын даму тарихын оның теориясына тереңдеу, әдістемесін жасап орындалу шарттарын анықтау біздің зерттеудің перспективасы болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Амирова Л.А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования. Автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. Уфа, 2009. 43 с.
2. Атутов П.Р. Политехническая подготовка — основа профессиональной мобильности учащихся // Избранные труды: в 2 т. — М., 2001/— Т.1: Педагогика трудового становления учащихся. — С. 241-250.
3. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования России. Автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. Ростов н/Д, 2006. 40 с
4. Дэвис К. Некоторые принципы стратификации / К.Дэвис, У.Мур // Кравченко А.И. Социология : хрестоматия для студ. вузов / Альберт Иванович Кравченко. — М. : Академия, 1997. — С. 235–243.

5. Заславская Т.И. Трудовая мобильность как предмет экономико-социологического исследования / Т. И. Заславская. – Новосибирск, 1974. – 256 с.
6. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2006. -336с. https://kirovipk.ru/sites/default/files/dokumenty/zeer_e.f._psihologiya_professiy.pdf
7. Игошев Б. М. Системно-интегративная организация подготовки профессионально мобильных педагогов. Автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. М.: 2008. 43 с.
8. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>
9. Қазақстан Республикасында Болон процесінің қағидаларын жүзеге асыру жөніндегі талдамалық есеп, 2018 жыл. – Астана: ҚР БҒМ Болон процесі және академиялық ұтқырлық орталығы, 2018.- 65 б. https://enic-kazakhstan.edu.kz/uploads/additional_files_items/28/file_kk/kaz-az-audarma-analiticheskiy-otchet-final-14-12-2018-2.pdf?cache=1611895453
10. Мищенко В.А. Профессиональная мобильность в России: история и современность. Монография. – 2010. –121 с. <https://search.rsl.ru/ru/record/01004654909>
11. Молоденская К.В. Современные диагностические; оценочные средства для аттестации качества образования и применение компьютерно-информационных технологий. Ч. 1: Материалы XI симпозиума «Квалиметрия в образовании: методология, методика, практика» — М.: Исследовательский; центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. - С; 79-83.
12. Онушкин В.Г., Огарев Е.И. Образование взрослых:междисциплинарный словарь терминологии. СПб. – Воронеж:Изд-во Института образования взрослых РАО, 1995. 232 с.
13. Сорокин П.А. Социальная стратификация и мобильность // Человек. Цивилизация. Общество. – Москва, 1992. – С. 302-306. <https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elclosed/sorokin.pdf>
14. Сорокин П.А. Социальная мобильность / пер. с англ. М.В. Соколовой. – М.: Akademia: LVS. 2005. 460 с.
15. Фугелова Т.А. Профессиональная мобильность выпускника технического вуза и перспективные ориентиры ее развития. Человек и образование. 2010; 2 (23): с. 34. https://iuorao.ru/files/journal/people-and-education/2010_2.pdf
16. Lipset S. Social Mobility in Industrial Society/ Seymour Lipset and Reinhard Bendix. – Berkeley and Los Angeles : University of California press, 1959. – 312 p.

References:

1. Amirova L.A. Development of professional mobility of a teacher in the system of additional education. Abstract of the dissertation ... Doctor of Pedagogical Sciences. Ufa, 2009. 43 p.
2. Atýtov P.R. Politehnicheskaja podgotovka — osnova professionalnoi mobilnosti ýchaschihsia // Izbrannye trýdy: v 2 t. — М.,2001/- Т.1: Pedagogika trýdovogo stanovlenia ýchaschihsia. — S. 241-250.
3. Goryunova L. V. Professional mobility of a specialist as a problem of developing education in Russia. Abstract of the dissertation ... Doctor of Pedagogical Sciences.Rostov n/A, 2006. 40 s
4. Davis K. Some principles of stratification / K. Davis, U. Moore // Kravchenko A. I. Sotsiologiya: chrestomatiya dlya stud. vuzov / Albert Ivanovich Kravchenko. Moscow: Akademiya Publ., 1997, Pp. 235-243.
5. Zaslavskaya T.I. Labor mobility as a subject of economic and sociological research / T.I. Zaslavskaya. Novosibirsk, 1974. 256 p.
6. Zeer E.F. Psihologua professii: Ýchebnoe posobie dlia stýdentov výzov. – М.: Akademicheskui Proekt; Fond «Mir», 2006. - 336 s.
7. Igoshev B. M. System-integrative organization of training of professionally mobile teachers. Abstract of the dissertation ... doctor of Pedagogical Sciences. М.: 2008. 43 p.
8. Qazaqstan Respýblikasynda bilim berýdi jáne ғылымды дамытýдың 2020 – 2025 jyldarға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекитý тýралы Qazaqstan Respýblikasy Úkimetiniń 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>
9. Qazaqstan Respýblikasynda Bolon protsesiniń qaғıdalaryn júzege asyrý jónindegi taldamalyq esep, 2018 жыл. – Астана: QR BGM Bolon protsesi jáne akademiualyq utqyrlyq ortalyғы, 2018. - 65 б.
10. Mischenko V.A. Professionalnaja mobilnost v Rossii: istoria i sovremennost. Monografiya. – 2010.

11. Molodenskaia, K.V. *Sovremennye diagnosticheskie; otsenochnye sredstva dlia attestatsii kachestva obrazovaniia i primeneniie kompyuterno-informatsionnyh tehnologii. Ch. 1: Materialy XI simpoziuma «Kvalimetriia v obrazovanii: metodologua; metodika, praktika»* – M.: Issledovatel'skii tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2006. - S; 79-83.

12. Onushkin V. G., Ogarev E. I. *Adult education: an interdisciplinary dictionary of terminology. St. Petersburg-Voronezh: Publishing House of the Institute of Adult Education of the Russian Academy of Sciences, 1995. 232 p.*

13. Sorokin P. A. *Social stratification and mobility // Man. Civilization. Society. – Moscow, 1992. – pp. 302-306.*

14. Sorokin P. A. *Social mobility / translated from English by M. V. Sokolova. M.: Academia: LVS. 2005. 460 p.*

15. Fýgelova T.A. *Professionalnaia mobilnost vypýsknika tehničeskogo výza i perspektivnye orientiry ee razvitiia. Chelovek i obrazovanie. 2010; 2 (23): s. 34.*

16. Lipset S. *Social Mobility in Industrial Society/ Seymour Lipset and Reinhard Bendix. – Berkeley and Los Angeles : University of California press, 1959. – 312 p.*

MPHTI 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.81.1.005>

Alimova K.,*¹ Nurzhanova S.,¹ Aralbayeva A.²

^{*1}Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan

²Taraz Regional University named after M.Kh. Dulaty
Taraz, Kazakhstan

METHODOLOGICAL CULTURE OF A TEACHER IS A MEANS OF MASTERING THE PHILOSOPHY AND METHODOLOGY OF PEDAGOGY

Abstract

The article considers the formation of a methodological culture of future teachers as an urgent problem. It is noted that one of the qualitative indicators of a new type of teacher is the culture of his methodological activity, and it is stated that methodological culture is formed in the process of mastering philosophical and pedagogical methodology. When forming the methodological culture of a teacher, the criteria of culture in research activities were guided by. The qualities and abilities of a teacher in a professional research culture are grouped into four main components, the criteria for evaluating and reflecting their qualitative qualities in the field of technology are recorded. It was also shown in the form of a table that the formation of a methodological culture of a teacher is based on a system of methodological, theoretical and scientific – methodological knowledge, the general teaching methodology is determined by logic aimed at the didactics of secondary and higher pedagogical education. In addition, it is analyzed that scientific and methodological work is a prerequisite for the formation of a methodological culture of a teacher, the accumulation, promotion, dissemination and use of innovative pedagogical experience is a way to form a methodological culture of a teacher, the introduction of advanced experience in the educational process of a school is a tool for the formation of a methodological culture of a teacher, the relationship between pedagogical science and practice is a prerequisite for the formation of a methodological culture of a teacher.

Keywords: methodology, culture, methodological culture, pedagogical culture, methodological component, theoretical component, methodological component, technological component.